

כח. בעניין ליבון קל

(על רי"ף ע"ז דף יב ע"ב ברי"ף) בשמו וכתב שכן מטין דברי רש"י ז"ל, וכ"כ המרדכי (סימן תתכב) דאם עשה אש מבפנים עד שלא יוכל לנגוע בידו בצד חיצוני של הכלי הרי זה כהגעלה. וכ"כ בהגהות מיימוניות (הלכות מאכלות אסורות פרק י"א אות ל) בשם הר"י. וכ"כ האור זרוע (פסקי ע"ז פ"ב אות קס"ז) בשם רבינו יצחק בר שמואל זצ"ל שאם ידו סולדת בחוץ נחשב כמו הגעלה, וכ"כ בשמו בהגהות אשרי (רא"ש ע"ז פ"ב אות כב). וכן נפסק להלכה בטור ובשו"ע יו"ד (סימן קל"ה סעיף י"ד).

והנה הא דנזכר בדבריהם דידו סולדת מבחוץ נחשב כהגעלה, צריך בירור כאיזו הגעלה נחשב. האם חום כזה נחשב כהגעלת כלי ראשון או רק כעירו מכלי ראשון. לכאורה כיון שמקור הדין הוא בסוגיית הגעלת חביות שבלעו בצונן על ידי הכנסה לקיום, דין יד סולדת בו מבחוץ תלוי באיזו הגעלה מצריכינן לחביות אלו. שיטת הר"י היא דסגי להו בעירו מכלי ראשון, ע"ש בתוד"ה "קינסא" הנ"ל. לפי שיטה זו אין להוכיח דלבון של יד סולדת מבחוץ עדיף מהגעלה על ידי עירו מכלי ראשון. אך כפי שיבואר בהמשך אף שאין הכרח לומר שלפי הר"י יד סולדת מבחוץ עדיף על עירו מכלי ראשון, עדיין ייתכן שכך הדין.

אם הר"י סובר כר"ת שערוי כ"ר ככ"ר, וגם סובר שאפשר להגעיל כלי שבלע בכ"ר על גבי האש בערוי, דלא כרמב"ן, להלכה אין מקום לכל הדיון הזה כיון שגם עירו כ"ר מועיל להגעיל כ"ר שבלע על גבי האש. אם הוא סובר שערוי כ"ר איננו ככ"ר, או סובר כמו הרמב"ן

בגמרא מסכת עבודה זרה (דף לג ע"ב) איתא: א"ר יוחנן, ואמרי לה אמר ר' אסי א"ר יוחנן: קנקנים של עובדי כוכבים שהחזירן לכבשן האש, כיון שנשרה זיפתן מהן - מותרין. אמר רב אשי: לא תימא עד דנתרן, אלא אפי' רפאי מירפא אע"ג דלא נתר. קינסא - פליגי בה רב אחא ורבינא, חד אסר, וחד שרי. והלכתא כמאן דאסר.

רש"י בפירושו שם כתב בד"ה קינסא: "הכניס קיסמין דולקין לתוך הקנקן עד שנשרה זפתו". ובד"ה והלכתא כמאן דאסר, כתב: - "ולא דמי להחזירן בכבשן דהתם כיון שהסיקן מבחוץ עד שנשרה זפתן כבר נתלבן החרס אבל הכא כיון שהכניס האור מיד זפתו נושר ומהכא שמעינן דהני חביות או קנקנים לפי שמכניסן לקיום לא סגי בהכשר בפנים בין לשרפן בין לתת לתוכן מים חמין מדאסיר בקינסא דהיינו באור עצמו כ"ש במה שהוחם ממנו אבל אם אפשר לשרפן מבחוץ שרי לפיכך צריך לערן מעת לעת או להשהותם עד שנים עשר חדש". התוספות שם (ד"ה קינסא) מסיקים מדברי רש"י:

ומשמע לפירושו כי אם היה מסיקו מבפנים עד שאם היה זפת מבחוץ והיה נושר כי די בכך... וכתב הרב ר' משה מקוצי דאע"ג דפסקינן הלכתא כמאן דאסר מ"מ לכפות החבית על האש אם האש גדול כל כך וחזק מבפנים שידו סולדת מבחוץ מותר וחשוב כמו הגעלה.

מקור הדברים בסמ"ג (ל"ת מצוה קמ"ח), והן הן הדברים בספר התרומה (הלכות עכו"ם סימן קס"א) בשם ר"י הזקן, וכ"כ הר"ן

משמע שהר"ח מצריך כלי ראשון על האש. אולם מלשוננו של רש"י אין להוכיח.¹

והנה, אם אמנם נחלק כך, דלבון של יד סולדת מבחוץ סגי להגעלת כלי ראשון שהשתמשו בו כשהוסר מן האש, אך לא מהני לכלי ראשון שהשתמשו בו על גבי האש, אזי יתאמו הדברים לשיטת הפרי מגדים (סימן תנ"ב במש"ז, "דיני וסדר הגעלה בקצרה) דמחלק בין לבון קל של קש נשרף מבחוץ, המובא ברמ"א בסימן תנ"א סעיף ד' ובין לבון של יד סולדת מבחוץ. הפמ"ג כתב שם דיש ג' מיני לבון: א. עד שיסיר את קלפתו או ניצוצות ניתזין. ב. לבון של קש נשרף מבחוץ דהוי רק כהגעלה,² ג. לבון המחמם עד שיד סולדת משני עברי הכלי, ומכל מקום אין הקש נשרף בו. לבון זה הוי רק כהגעלה, וגרע מיניה קצת, דאילו קש נשרף מהני גם לכלי ראשון ששימש על האש, ולבון של יד סולדת מבחוץ מועיל רק לכלי ראשון ששימש כשהוסר מן האש, עיי"ש. אולם דברי הפרמ"ג צריכים עיון, דז"ל המרדכי בסוף מסכת עבודה זרה המובאים בבית יוסף (סימן תנ"א):

והמרדכי כתב בסוף עבודה זרה (סוסי תתס) דכלים הבלועים מאיסור בעו נשירת קליפה

שאפשר להגעיל כ"ר שבלע על גבי האש רק בכ"ר על גבי האש, השאלה שעולה כאן היא נחוצה להלכה. ועיין בהערה להלן.

אולם מדברי רש"י הנ"ל דכתב: "דלא סגי בהכשר בפנים בין לשרפן בין לתת לתוכן מים חמין" משמע דס"ל כדעת הרמב"ן והר"ן דמצריכים הגעלה בכלי ראשון, ע"ש בר"ן. ולפי הר"ן הנ"ל שכתב שדברי רש"י מטיין לשיטת ספר התרומה, משמע דס"ל דלבון כזה כהגעלה בכלי ראשון.

אולם עדיין יש לעיין אם יד סולדת בו מבחוץ מועיל גם במקום שבישלו איסור בכלי ראשון שהאש מהלך תחתיו. מובא בטור (יו"ד סימן קכ"א): "ויש אומרים שאם נשתמש בכלי בעודו על גבי האש צריך שתהיה גם כן ההגעלה דוקא בכלי שהאש מהלך תחתיו". דעת היש אומרים בטור היא דעת הרמב"ן בסוף עבודה זרה, ונראה דנקטינן כוותיה, עיין משנה ברורה (סימן תנ"א ס"ק ל"ו לגבי כף שמגיסין בה בקדירה). על פי זה, אם השתמש בכלי בעודו על גבי האש צריך שהגעלה ג"כ תהיה בכלי שהאש מהלכת תחתיו. ואם כן יש מקום לשאול אם לבון קל של יד סולדת מבחוץ דינו כהגעלה בכלי ראשון שעומד על גבי האש. בעניין זה לא נתבררה לנו שיטת רש"י. האם הוא מצריך בהגעלת חביות דוקא כלי ראשון העומד על האש, או דילמא סגי ליה בכל כלי ראשון ובלבד שלא יגיעו המים לחבית על ידי עירווי. אמנם הרשב"א לגבי "נעווה ארתחו" (עבודה זרה דף עד ע"ב) הביא את לשון ר"ח וזה לשונו: "נעווה זו אין לה היתר אלא ברותח על גבי האור"

1 ועיין חידושי אנשי שם שבגליון הרי"ף (בע"ז פ"ב).

2 והוכיח דעדיף מהגעלה, מדברי ההגמ"י בשם הר"ר אביגדור, המובאים בכ"י סימן תנ"א וז"ל: "וכתוב בהגהות מיימון פרק י"ז מהלכות מאכלות אסורות (ה"ג אות ה) בשם ה"ר אביגדור דכשמלבנן עד שאם ישם עליו קש יהיו ניצוצות ניתזין ממנו סגי בהכי דאם לא כן אותה טירפ"א בלעז שאופין פשטידא תחתיה ומלבנין אותה כדי לאפות תחתיה פלדו"ן אם היה צריך ללבנה עד שיהיו ניתזין ניצוצות ממנה היתה לגמרי מתקלקלת".

מועיל גם במקום שצריך הגעלה דוקא בכלי ראשון שעל גבי האש.

דברי המרדכי הובאו גם בט"ז (סימן תנ"א ס"ק ח'). וכן מדברי הרא"ם בתשובותיו המובאים במג"א (סימן תנ"א ס"ק כ"ז) יוצא דאין מקום לחלק כפי שחילק הפרמ"ג. וכבר העיר רע"א בהגהותיו (סעיף ד' באר הגולה אות ל'), דלפי הט"ז והמג"א אם היד סולדת משני עברי הכלי, נמי מהני.

והנה, המרדכי בסוף מסכת עבודה זרה, שהביאם הבית יוסף, אינו מזכיר את שיטת הר"י המובאת בספר התרומה, כפי שהזכירו בפ"ב. הלכך היה מקום לומר דהא דמשווה לגמרי את שני סוגי הלבון הקל הוא מסברא דנפשיה, אך לדברי הר"י זה רק נחשב כמו עירווי כלי ראשון. אך מדברי הרא"ם בתשובותיו (ח"א סימן מ"ג) המובאים במג"א הנ"ל משמע דכך הוא הבין את שיטת הר"י, דלבון של יד סולדת בו דינו כהגעלה, ומועיל לכל כלי ראשון. ברצותו להוכיח שאם חיפה כלים ישנים בבדיל אינם צריכים אח"כ הגעלה, מסתייע הוא בשיטת הר"י וההולכים בעקבותיו, ואין הוא מבדיל בין כלים שבלעו בשמושם על גבי האש לבין אלו שלא על גבי האש, אף שסתם כלים המצופים בבדיל שמושם על גבי האש. וכתב שם, וז"ל:

מה שאמרו רז"ל שצריך שיהיו ניצוצות ניתזין לא אמרו אלא באותן שתשמישן על ידי האור שאין הכשירן אלא על ידי האור, דכבולעו כך פולטו, וכיוון דבולעו על ידי ניצוצות צריך שיוכשרו על ידי ניצוצות ניתזות. אבל באותן שתשמישן בכלי ראשון שהכשירן די בהגעלה למה לא יוכשרו על ידי האש כשהאש חממה אותו כל כך עד

אבל הבלועים מהיתר כגון חלב או בשר אין צריכין ליבון גדול דנשירת קליפה [אלא רק] עד שתהא יד סולדת בו משני עבריה וגם רגילין לבדוק על ידי נתינת קש עליה מבחוץ לראות אם הקש נשרף בהכי סגי דאם כן שליט הליבון מעבר אל עבר אף על פי שלא תסיר קליפתו ומכל מקום די בכך דכיון דהיתרא בלע אם כן די להם בהגעלה ואף על גב דתשמישם על ידי האור כדמשמע בשמעתין והא לא גרע ליבון זה מהגעלה ואותו ליבון מפליט יותר מהגעלה עכ"ל.

מבואר מדבריו של המרדכי דיד סולדת משני עבריו וקש נשרף חד שעורא הוי. כמו כן מבואר דלבון קל כזה מועיל גם לכלי ראשון ששמש על גבי האש, שהרי כללא כ"ל ואינו מבדיל בין כלי לכלי. אמנם, כדי להביא הוכחה מדברי המרדכי צריך לבדוק אם לדעת המרדכי צריך הגעלה בכלי ראשון על גבי האש בדבר שבלע על גבי האש כפי שסובר הרמב"ן. במרדכי סימן תתנח מבואר שלדעת ר"ת, וכנראה גם לרשב"ם, מה שנחשב על פי דין כלי ראשון מועיל להגעיל כל כלי ראשון גם אם הוא בלע איסור על גבי האש. בדברי תוס' רבנו אלחנן שהמרדכי מביא מפורש שכ"ר שלא על גבי האש נחשב כלי ראשון גם לענין הגעלת כ"ר שבלע על גבי האש.

אך כפי שיבואר להלן, להלכה נראה ברור שהרמ"א פסק שמו המרדכי שליבון קל של יד סולדת בו מבחוץ מועיל גם לגבי דברים שצריכים הגעלה על גבי האש. הלכך אם נאמר שלהלכה פוסקים כמו דברי היש אומרים בטור, דהיינו כדעת הרמב"ן, על כרחנו שלהלכה הרמ"א הכריע שליבון קל כאשר יד סולדת בו

שעבר חום האש שמבחוץ לתוכו יותר העופרת ששמו בתוכו, שזה כפל כפלים מחום המים בכלי ראשון. וכן כתב בעל התרומות בשם ר"י שאם עבר חומו לצד חוץ עד שאינו יכול להגיע בהן ידו חשיב כמו הגעלה, והביאו גם הטור לפסק הלכה. וגם רבינו ניסים בפרק אין מעמידין והתוספות כתבו בפרק אין מעמידין אם כפה החבית על האש והאש גדולה כל כך וחזק מבפנים שידו סולדת חשוב כמו הגעלה.

אם כן חזינן להוכיח משיטת הר"י האמורה בדין חביות עכו"ם שבלעו בצונן על כל הכלים הטעונים הגעלה, דלבון כזה דינו כהגעלה. וכן למד גם הפרי חדש, דעל דברי הרמ"א (סעיף ד') שכתב דדבר שדינו בהגעלה סגי לבון קל כזה, שקש נשרף מבחוץ, ולדעת ה"י"ש מקילין" בכל לבון ואף בשפודים ואסכלאות, כותב הפר"ח: "וגדולה מזה כתב התוספות בפרק אין מעמידין ד"ה קינסא... שידו סולדת מבחוץ מותר, דחשיב כמו הגעלה".

ובעניין זה לא זכיתי להביא את דברי רע"א בהגהותיו, דכתב על דברי הרא"ם הללו המובאים במג"א, וז"ל: "קשה לי הא במה דאין יכול ליגע דהיינו היס"ב לא מיקרי לבון כיון שאין הקש נשרף עליו". ואיני יודע מנא ליה הא, הרי הוא בעצמו ציין על דברי הרמ"א (בסעיף ד') דלפי הט"ז ומג"א גם יד סולדת בו מהני. ואין לומר, דלא כרע"א, אלא דהרמ"א חולק על המרדכי, ולדעתו רק לבון של קש נשרף חשיב כהגעלה, זה אינו דהרי מקור דברי הרמ"א, כפי שמפורש בדרכי משה הארוך סימן תנא אות ב ד"ה והליבון, הם המרדכי שהבאנו את דבריו לעיל והגה"מ (בהלכות מאכלות אסורות פרק י"ז אות ה'). והנה באשר

למרדכי כבר ראינו דס"ל דקש נשרף ויד סולדת חד שעורא הוא. ובאשר להגה"מ, אמנם מקפיד הוא על קש נשרף דווקא, אך זה משום שרואה הוא להקל להסתפק בלבון זה גם בדברים שטעונים לבון, וז"ל: "מצאתי בשם ה"ר אביגדור כ"ץ ז"ל שאם מלבנו עד שאם ישם עליו קש יהיו נצוצות ניתזין מנו, סגי בהכי, דאל"כ אותו טרפ"א שאופים תחתיו פשיטד"א ומלבנין אותה לאפות אח"כ פלדו"ן, ואם היה צריך צריך ללבנה עד שיהיו נצוצות ניתזין היה מתקלקל לגמרי". וכבר הוכיח הפרמ"ג הנ"ל מדברים אלו דקש נשרף עדיף מהגעלה ומועיל לפעמים גם לכלים שתשימשם ע"ג האור. אך אין זכר בדברים אלו לכלים הטעונים הגעלה ולא לבון ואי אפשר להוכיח מדבריו אם צריך לבון של קש נשרף או די בפחות מזה.

והנה, להלכה כתב בשו"ע הרב (סימן תנ"א סעיף י'): "אבל בכלי מתכת שאינו נפקע מחמת חום האש הרי הוא יכול למלאתו גחלים בפנים, וישהה אותם בתוכו עד שאם יגע אדם בצד החיצון של הכלי יהיה היד סולדת בו מחמת שנתלבן הכלי מן הגחלים שאז בודאי נשרף כל החמץ הבלוע אף על פי שלא נתלבן כל כך עד שיהיו ניצוצות ניתזין ממנו שהרי כלי מתכות הן נכשרין על ידי הגעלה, וליבון קל כזה אינה גרוע מהגעלה". ועיי"ש שמציין את המרדכי, בית יוסף, מג"א, פר"ח, סה"ת, ר"י, תוספות, סמ"ק, רא"ש וטו"ש"ע (ביו"ד קל"ה), וכבר נתבררו הדברים לעיל.

ובמה שכתב בשו"ע הרב: "שאז בודאי נשרף כל החמץ הבלוע בתוכו", יורדת טענת הפרמ"ג מהא דמבואר בשו"ע (סימן תנ"ב) דאין הגעלה מועילה אלא במים שלא ינוחו מרתיחתן אף על פי שהיד סולדת, הרי דיד

סולדת לא נחשב כהגעלה, שאין לדמות מים שמפליטים לאש ששורפת ויש לחלק עוד ואכמ"ל. ועיין עוד בשו"ע הרב (סעיף י"ט) לגבי חמץ בעין בסדקים, דמהני ג"כ יד סולדת בעבר השני, אלא שהעולם נהגו להחמיר עד שיהיה קש נשרף. ועיין בערוך השולחן (סימן תנ"א סעיף ה') דמביא את דברי הגר"ז להלכה.

לאור כל האמור למעלה ברור שיש לסמוך על הגאון בעל התניא ז"ל ועל בעל ערוך השלחן, בין בחמץ ובין בשאר איסורים, וכמבואר מדברי הראשונים הנ"ל: הר"י והמרדכי, דדבריהם אמורים בכל האיסורים.

לכן במקום שיש קשיים להגעיל במים רותחים או שיש חשש שתיכף עם הכנסת הכלים תיפסק רתיחת המים, ובגלל תנאי הראות אי אפשר יהיה להבחין בהם, וגם יש חשש שהכלים יתקלקלו בליבון עד חום של קש נשרף, יש להתיר לבון על ידי מבער גז באופן שבצד החיצוני תהיה היד סולדת ולבון כזה נחשב כהגעלה במים רותחים.³ כל האמור כאן, כמובן, הוא בכלים שבליעתם על ידי משקה, ולא ישירות על ידי האש. כלים שבולעים ישירות על ידי האש טעונים לבון שניצוצות ניתזין ממנו.

3 וראה ספר "הגעלת כלים", הרב צבי כהן, פרק ה' סעיף כא שהביא שתי דעות אם די בליבון בפנים עד שהיד סולדת מבחוקן. וראה בשו"ת בני בנים, הרב יהודה הרצל הנקין, ח"א סימן כו.